

KİTAP İNCELEMESİ

Schechter, Darrow (2010), **The Critique of Instrumental Reason from Weber to Habermas** (London: Continuum, 254 sayfa.).

İlk çalışma döneminde Gramsci ve hegemonya kuramıyla ilgilenen Darrow Schechter¹, son dönem çalışmalarında liberalizm, siyasal ve hukuksal meşruiyet konularına eğilerek, alandaki birikimini “Weber’den Habermas’a Araçsal Akıl Eleştirisi” adlı son kitabında bir araya getirmiştir.² Zengin ve sistematik bir içeriğe sahip olan eser alana ilişkin özgün bir katkı olarak düşünülebilir. Aşağıda eserin teorik çerçevesini ve problematiğini göz önüne alarak önemli gördüğüm belirli noktalar üzerine değineceğim.

Schechter eserinde söylemsel dönümün sosyal bilimler alanında yarattığı etki karşısında, endüstri toplumları ve modernizmin eleştirisinde felsefi-teorik öncül konumunu kaybetmiş olan araçsal akıl eleştirisini eseriyle yeniden siyasal düşünce ve deneyimin belirleyici momentini konumuna getirmeye çalışmaktadır: Habermas’ın iletişimsel eylem kuramıyla sonlandırmaya çalıştığını iddia ettiği araçsal akıl eleştirisini, Schechter, kitabın problematiği olarak belirttiği araçsal meşruiyetin eleştirisi için yeniden gündeme getirir. Ona göre araçsal akıl eleştirisinin revizyona ihtiyacı vardır: Lukacs’ın tarihin bir öznesi ve nesnesi ya da nesnel koşulları anlayabilecek bir sınıfı vardır şeklindeki –bugün geçerliliğini yitirmiş– temel tezi ve Adorno’nun kesin

¹Sussex Üniversitesi Social and Political Thought programında öğretim üyesi.

²Schechter’in diğer kitapları **Gramsci and the Theory of Industrial Democracy** (1991), Aldershot: Avebury; **Gramsci and the Italian State** (1993) (Richard Bellamy ile birlikte, University College, London), Manchester: Manchester University Press (MUP); **Radical Theories: Paths beyond Marxism and Social Democracy** (1994), Manchester: MUP; **Sovereign States or Political Communities? Civil Society and Contemporary Politics** (2000), Manchester: MUP; **Beyond Hegemony: Towards a New Philosophy of Political Legitimacy** (2005), Manchester: MUP; **The History of the Left from Marx to the Present: Theoretical Perspectives** (2007), London: Continuum.

kabullenilen siyasal yenilgiyle sonuçlanan kuramsal girişimleri Habermas'ın araçsal akıl eleştirisi üzerine fikirlerinin yönünü değiştirmesinde ve bir çıkmaza işaret edip mevzuyu felsefi idealizm olarak ilan etmesinde etkili olmuştur. Schecter, benzerini Arendt'in kayıp devrimci gelenek ve toplumsalın yükselişi düşüncelerinde de yakaladığını savlamaktadır. Kuramsal ve düşünsel pratikte kavramsal revizyona olan gereksinimi, Schecter, şu teziyle ileri sürer: Modern yaşam alanında(life-world) iletişimle dengelendiği kabul edilen araçsal aklın, pasifçe modernitenin sistemik boyutunun bütünsel bir parçası olarak kabul edilemeyeceği. Böylesine bir eleştiriyi güncelleme ve yeniden dile getirmenin yolu eleştiriyi normatif ve sosyolojik açıdan sonuçsuz olan iletişimsel eylem kuramına dönüştürmek değildir. Yapılması gereken araçsal aklın eleştirisini araçsal meşruiyetin eleştirisiyle birleştirmektir. Böylece, Weber, Lukacs, Benjamin'den Horkheimer, Adorno'ya, oradan Heidegger, Arendt ve nihayet Habermas'a bütün bir sosyal düşün tarihi figürlerinin kuramlarını katederek, son dönem güncel siyasal popüler tartışmalarda da zihin açabilecek otonomi, negatif özgürlük ve meşruiyet gibi konuları dikkatle ve okuyucu bunalmayacak bir aralıkla işler.

Schecter Weber'den Habermas'a araçsal aklın eleştirisinde iki inceleme ve tartışma eksenini dikkate alır. Bir yanda modern liberal demokratik devletlerde düzenleyici bir hukuk olarak kurumsallaşan araçsal aklın çeşitli biçimlerini ele alır; diğer yanda, post-geleneksel meşruiyetin farklı modellerini inceler. Eser temelde araçsal akıl, biçimsel hukuk ve negatif özgürlük arasındaki ilişkinin liberal demokratik kavranışı olarak adlandırılabilir epistemolojik ve politik varsayımları sorgular. Ayrıca araçsal-olmayan akıl ve post-devletsel-hukuki meşruiyet arasında varsayılan uzlaşımın teorik imkanı hakkında sorular sorar ve bu alandaki ilk değerlemeyi yaptığını öne sürerek, kullanılan kavramların (instrumental legitimacy ve post-state-judicial legitimacy) geliştirilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtir. Kitabın etrafında döndüğü tartışma, post-fordizm ve küreselleşmeyle birlikte yasallık ve meşruiyet pratiklerinin ulus-ötesi yeni bir yapılanma sürecinde değişeceği ve bu değişimin de meşruiyetin kuramsal açıdan neyi ifade ettiği ve yakın gelecekte ne anlama geleceğini etkileyeceği üzerinedir.

Eserde, Schecter'in hassasiyetle ve tekrarlar üzerinde durduğu meşruiyet ve yasallığın modernite ve modernite sonrasında nasıl biçimlendiği/eceği meselesi, kanımca, özellikle dikkat çekicidir. Bu bağlamda, modern anlamında yasallık akıl ve bireysel özgürlükle ilgilidir. Meşruiyet ise otorite, değerler ve kolektif ihtiyaçlarla yakından ilişkilidir. İlkinde, söz konusu olan özel mülkiyetin kurumsallaşması, örgütlenme hakkı, medya ve kamusal alanda ifade hürriyetidir. İkincisinde ise iktisadi büyüme ile kabul edilebilir bir refah düzeyi arasında dengenin nasıl kurulacağı kadar ulusal güvenliğe sağlanması gibi problemler vurgu noktasıdır. Schecter, dikotomik kavrayışa karşı, yasallık ve

meşruiyetin bireysel olduğu kadar kolektif boyutları olduğunu da ileri sürer. Dolayısıyla, epistemolojik değere sahip bireysel, normatif-rasyonel yasallık ve öncelikle toprak güvenliği, ulusal birlik ve refah yükümlülüğüyle ilişkili kolektif, normatif-olmayan işlevselci meşruiyet gibi kategorik ayrımlar yapmak yanıltıcıdır ona göre. Schechter durumu hukuki bir düşünceden ziyade cisimleşmiş hukuki kategorileştirmeye benzetir. Bu ayrımın kendisi şöyle bir öngerekliliği varsayar: Egoist birey rasyonel ve güvenilirdir; ulus ise ihtiyaçları ülkenin siyasal liderlerinin daimi iç ve dış tehdit algılarıyla keyfi olarak belirlenebilen potansiyel olarak oynak (volatile) bir kolektif öznedir. Bu karşıtlıkta özetlenebilecek, kitap boyunca yürütülen teorik tartışma sosyoloji tarihinin önemli şahsiyetlerinin konuyla ilgili kuramsal izleklerini takip eder.

Diğer taraftan, Schechter, modern liberal demokratik devletler açısından araçsal akıl, meşruiyet ve yasallık arasındaki ilişkinin epistemolojik yörüngesini ve dilini Kantçı bilgi koşulu ilkesi ve Hegelyen dolayımına ilişkisiyle belirler: Dolayısız özgürlük ve adaletin politik imkansızlığı dolayısız bilginin epistemolojik imkansızlığı ile derinden ilişkilidir. Akıl insanlık ve doğa arasında dolayımlanır, fakat sadece kaçınılmaz sınırların izin verdiği ölçüde. Aynı paralelde, siyasal olarak kabul edilebilir olan negatif özgürlüğün ve bilinebilir olanın maksimum koşullarında salınır. Özne ve nesne arasındaki katı ayırım, bilen ve bilinen arasındaki yetersiz dolayımınla ilişkili epistemolojik bir yetersizlikle maluldür. Kategorik farklılıklar sabitlendikçe ve kusurlu hale geldikçe dolayım süreçlerini üreten bilginin yeterince rasyonel olmadığını iddia eder. Bu kuramsal dayanak noktasından hareketle, Schechter dolayım süreçlerinin araçsal rasyonellikle eleştirilebileceğini söyler. Araçsal akıl temelinde büyük ölçüde başarısız dolayımın sonucu oldukça yetersiz bilgi formlarıdır. Bir başka deyişle, yasallık ve meşruiyet arasındaki katı ayırım hukuki bir problem olarak analiz edilebilir. Benzer biçimde bireysel özgürlük ve kolektif otorite arasında da bir dolayım söz konusudur. Şunu açıkça ileri sürer: Özgürlük ve otoriteyi dolayımamadaki başarısızlık baskıcı yasallık, tek boyutlu özgürlük ve demagojik popülizmle sonuçlanır. Bilen ve bilinen dolayımındaki araçsal akıl hukuki ve politik eşdeğerini birey ve devletin dolayımındaki araçsal meşruiyet pratiğinde bulur. Dolayısıyla, araçsal aklın eleştirisi araçsal meşruiyetin eleştirisiyle yakından ilişkilidir.

Düşünce tarihinin temel metinleriyle giriştiği tartışmanın amacı, kanımca, yukarıdaki epistemolojik temeli geçerli kılmak ve araçsal aklın eleştirisinin negatif özgürlük, doğrusal zaman, özdeşlik düşüncesi, reifikasyon ve gündelik hayat eleştirisine içkin olduğunu göstermeye çalışmaktır. Kapsamlı incelemesinden bir örnek verirsek; Weber, Lukacs ve Adorno'nun yazılarındaki araçsal akıl eleştirisi siyasal boyutunu yitirmiştir, çünkü oldukça genel, eskatolojik ve daha çok estetikle ilişkilidirler. İktidarın siyasal gerçekliği ve olumsuzlukla olan ilişkisini kaybetmiştir. Özellikle Habermas'ın geliştirdiği

argümanlarda tartışma daha karmaşık bir hal almıştır. Schechter, aynı zamanda, araçsal aklın eleştirisini Habermas ve diğerleri tarafından atfedilen politik belirsizlikten kurtarmayı amaçlamaktadır. Bunu araçsal meşruiyetin eleştirisi olarak yapar. Bu meşruiyet tipi dolayım süreçleriyle ilişkili epistemolojik anlamda rasyonel olarak meşru olmayan meşruiyeti ifade eder. Tam tersine, bu tip bir meşruiyet modern medeni/özel hukuk içerisinde daraltılmış, zımni ya da sarih olarak ihlal edilemez özgürlükler olarak kabul edilenlere az ya da çok istikrarlı bir çerçeve sağlaması nedeniyle işlevsel olana tekabül eder. Bu özgürlükler temelde özel mülkiyet ve daha genel olarak negatif özgürlüklerle ilişkilidir.

Liberal demokratik düşünce ve pratikteki varsayımları ve dikotomileri sorgulamak bakımından Schechter'in bu eleştirisinin anlamlı olduğu düşünülebilir. Söz konusu dikotomiler meşruiyet/yasallık ve negatif/pozitif özgürlük çevresinde merkezilenmektedir. İlk dikotomi, yasallığa atfedilen rasyonel nitelik her ne olursa olsun, meşruiyetin en temel epistemolojik içeriğinden yoksun olduğunu; belirli bir toprak parçası üzerinde kuvvet kullanma meşruiyetinden başka bir içkin rasyonalitesi olmadığı nosyonunu öngerekli kılar ve dayatır. Schechter bunları normatif-rasyonel ve normatif-olmayan işlevselci parçalarına ayırmanın şunu varsaymayı gerekli kıldığını ileri sürer: Negatif özgürlüğün bireysel öznesinin rasyonel ve hukuki olarak özerk bir aktör olduğu, ulusal topluluğun ise ihtiyaçları siyasal yönetimin seçilmişlerine ya da atanmış uzmanlarına zorunluluk olarak dayatılan şey tarafından belirlenebilen ve manipüle edilebilen, potansiyel olarak irrasyonel bir kolektif olduğu. Schechter, bu bağlamda çok önemli bir paradoksa dikkate çekiyor: Rasyonel bilinçli aktör ile bu aktörler topluluğunun oluşturduğu irrasyonel kolektivite. Dolayısıyla yasallık/meşruiyet dikotomisi pek çok açıdan değişken bir ikilik bileşimidir. Yasallık ve meşruiyet normatif ve normatif-olmayan boyutlarına ayrılmasına karşın, özgür bireylerin doğal hakları devlet içinde egemen ulusun ihtiyaçları ile yeniden birleştirilir. Bu devlet formunun meşruiyeti ise araçsaldır; çünkü, yeniden birleşim büyük ölçüde sembolik ve zora dayalıdır. Bu noktada hayati olan ve kitabın temel eleştiri hedefi haline gelen ise tam da liberal hukuki meşruiyet kavramsallaştırmasıyla inşa edilen kurumlar dahilinde, en düşük düzeyde rasyonel meşruiyetin bile populist yönelimli ve otoriteryen araçlarla değiştirilebilme imkanıdır. Dahası liberal demokrasi himayesi altında, bu meşruiyet bir yandan özel hukuk tarafından korunan evrensel haklar için istikrarlı bir çatı kurarken, diğer yandan kuvvet kullanma tekeline de beraberinde getirerek bireyin özgürlüğüne bir tehdit oluşturabilme potansiyelini taşımaktadır.

Yasallık ve meşruiyetin araçsallık bağlamında paradokslar üretme eğilimi ve bu paradoksun ulus devlet sonrası yeni bir dünya düzeninde bireysel

ve kolektif olan arasında gerilim yaratma potansiyeli kanımca çokça tartışılacak ve derinden kavranmayı bekleyen konular. Schechter'in araçsal akıl eleştirisini yeniden ve yeni kavramlar üzerine düşünerek geliştirme girişimi, özellikle küresel ölçekte modern devlet yapılarının değişime uğradığı şu süreçte, bildiklerimizi tekrar gözden geçirmek adına önemli bir çağrı olarak düşünülebilir.

Boran Ali Mercan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi